

Türk Edebiyatının Dönemleri ve Güzel Sanatlar

Edebiyatımız, köklü geçmişiyle farklı medeniyetlerin ve kültürel etkileşimlerin izlerini taşıyarak günümüze kadar zenginleşmiştir. Bu uzun ve çeşitli yolculukta, Türk edebiyatı farklı dönemlere ayrılır. Şimdi, bu dönemleri ve edebiyatın güzel sanatlarla olan yakın ilişkisini daha detaylı bir şekilde inceleyelim.

Türk Edebiyatının Dönemleri: Tarihsel Gelişim Çizgisi

Türk edebiyatını daha iyi anlamak için, onu tarihsel dönemlere ayırmak yol göstericidir. Bu dönemler, tarihsel sıralamaya göre aşağıdaki gibidir:

1. İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı (Destan Dönemi): Sözlü ve Yazılı Geleneğin Doğuşu

- Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden önceki dönemi kapsar. Bu dönem edebiyatı, Sözlü Edebiyat Dönemi ve Yazılı Edebiyat Dönemi olarak ikiye ayrılır.
- Sözlü Edebiyat Dönemi (M.Ö. - 8. yüzyıl): Bu dönemin en belirgin özelliği, edebiyatın sözlü gelenek ile varlığını sürdürmesidir. Destanlar, efsaneler, şiiirler, atasözleri ve halk hikayeleri nesilden nesile aktarılmıştır.

• Önemli Özellikleri:

- Anonimdir: Söyleyeni belli değildir; halkın ortak malıdır.
- Sözlü Gelenek Ürünüdür: Ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.
- Kopuz Eşliğinde Şiiirler: Şiiirler genellikle kopuz adı verilen müzik aleti eşliğinde söylenmiştir.
- Dönemin Yaşam Tarzını Yansıtır: Toplumun o zamanki yaşayışını, inançlarını, değerlerini ve dünya görüşünü yansıtır.
- Başlıca Türler:
- Destan: Kahramanlık hikayeleri (Oğuz Kağan Destanı, Göktürk Destanları vb.).
- Sagu: Ölen kişilerin ardından söylenen ölüm şiiirleri.
- Koşuk: Aşk, doğa, yiğitlik gibi konuları işleyen şiiirler.
- Sav: Atasözleri.

Yazılı Edebiyat Dönemi (8. - 11. yüzyıl): Türklerin yazıyı kullanmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu dönemde sözlü gelenek devam etmekle birlikte, yazılı eserler de görülmeye başlar.

• Önemli Eserler:

- Göktürk Yazıtları (Orhun Yazıtları): Türk tarihinin ve dilinin en önemli yazılı belgeleridir.
- Uygur Metinleri: Uygur dönemine ait çeşitli dini ve edebi metinlerdir.

2. Geçiş Dönemi (11. - 12. yüzyıl): İslamiyet'e Geçiş ve İlk İslami Eserler

- Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte, edebiyatta hem İslamiyet öncesi Türk edebiyatı unsurlarının hem de İslami edebiyatın etkilerinin bir arada görüldüğü dönemdir. Yeni bir kültüre geçişin getirdiği değişimler ve yeni arayışlar edebiyata yansımıştır.

• Dönemin Önemli Eserleri:

- Kutadgu Bilig (Yusuf Has Hacib): İlk Türk-İslam eseri olarak kabul edilir. Devlet yönetimi, adalet, insanlara doğru yolu gösterme gibi konuları ele alır.
- Divanü Lügatit Türk (Kaşgarlı Mahmut): Türk dilinin zenginliğini ortaya koymak ve Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmış, aynı zamanda dönemin şiiir örneklerini de içeren değerli bir sözlüktür.

Divanü Lügatit Türk Manuscript resmi

Yeni pencerede açılır

en.wikipedia.org

Yeni pencerede açılır

- Atabetü'l Hakayik (Edip Ahmet Yükneki): Ahlaki öğütler veren, didaktik (öğretici) bir eserdir.
- Divan-ı Hikmet (Hoca Ahmet Yesevi): Tasavvufi düşünceleri ve İslam'ın esaslarını halka yaymak amacıyla yazılmış, hikmet adı verilen şiiirlerdir.

3. İslamiyet Etkisindeki Türk Edebiyatı (13. - 19. yüzyıl): Divan ve Halk Edebiyatının Yükselişi

- İslamiyet'in Türk edebiyatı üzerindeki etkisinin derinleştiği uzun bir dönemdir. Edebiyat, Divan Edebiyatı ve Halk Edebiyatı olmak üzere iki ana kolda gelişmiştir.
- Divan Edebiyatı: Saray çevresinde, yüksek eğitim görmüş kesimde gelişen, Arap ve Fars edebiyatlarından etkilenen, daha ağır ve süslü bir dilin kullanıldığı edebiyattır. Aşk, din, tasavvuf gibi konular işlenir.
- Halk Edebiyatı: Halk arasında yaşayan, daha sade ve anlaşılır bir dilin kullanıldığı, sözlü geleneğe dayalı edebiyattır. Aşk, doğa, kahramanlık, ayrılık, ölüm gibi konular işlenir. Halk Edebiyatı kendi içinde üç

alt başlığa ayrılır:

- Anonim Halk Edebiyatı: Mani, türkü, ninni, bilmece, halk hikayeleri, masallar.
- Âşık Edebiyatı: Âşıklar (halk şairleri) tarafından oluşturulan edebiyat; koşma, semai, varsağı, destan gibi türleri içerir.
- Tekke (Tasavvuf) Edebiyatı: Tekkelerde gelişen, dini-tasavvufi düşünceleri yayan edebiyat; ilahi, nefes, deme, şathiye gibi türleri kapsar.

4. Batı Etkisindeki Türk Edebiyatı Dönemleri (19. yüzyıl - Günümüz)

• Türk edebiyatının Batı edebiyatıyla tanışması ve etkileşim içine girmesiyle başlayan, günümüze kadar devam eden dönemdir. Bu dönem, Türk edebiyatının Batı'ya yönelişi ve modernleşme çabalarını yansıtır. Kendi içinde farklı aşamalara ayrılır:

- Tanzimat Dönemi (1860-1896): Batı etkisindeki ilk dönemdir. Edebiyat, toplumsal sorunlara değinmeye başlar. Gazete, roman, tiyatro gibi yeni türler edebiyatımıza girer.
- Servet-i Fünûn Dönemi (1896-1901): Batılılaşma düşüncesinin derinleştiği, "sanat için sanat" anlayışının benimsendiği dönemdir. Edebiyat dili ağırlaşır ve bireysel konular öne çıkar.
- Fecr-i Âtî Dönemi (1909-1912): Servet-i Fünûn'a bir tepki olarak doğmuş kısa süreli bir dönemdir.

Edebiyatta yenilik arayışları devam eder.

- Millî Edebiyat Dönemi (1911-1923): Millî kimlik ve değerlerin ön plana çıktığı, sade dil ve "memleket edebiyatı" anlayışının benimsendiği dönemdir.
- Cumhuriyet Dönemi (1923-Günümüz): Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla başlayan ve günümüze kadar süren dönemdir. Edebiyat, farklı edebi akımlar, yönelimler ve modern türlerle zenginleşir, çeşitlenir.

Güzel Sanatlar ve Edebiyat: Estetik İfadenin Ortak Noktası

Sanatın Tanımı

Sanat, insan duygu, düşünce, hayal ve izlenimlerinin estetik bir bakış açısıyla, çeşitli araçlar ve yöntemler kullanılarak dışa vurulmasıdır. İnsanın yaratıcı gücünün bir sonucu olan sanat, hem bireysel tecrübeleri hem de toplumun genel deneyimlerini ifade eder.

Sanat ve Zanaat Arasındaki Farklar:

Sanat ve zanaat sıklıkla karıştırılsa da, temel amaçları, gereklilikleri, fayda anlayışları, motivasyon kaynakları ve ürün nitelikleri açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Sanatın temel amacı, estetik bir zevk yaratmak ve duygusal deneyimler yaşatmaktır. Zanaat ise daha çok pratik ihtiyaçları karşılamaya yönelik işe yarar ürünler ortaya koymayı hedefler. Sanat, yaratıcılık, özgünlük ve kişisel yorum gerektirirken, zanaat öğrenme, beceri, teknik bilgi ve ustalık üzerine kuruludur. Fayda sağlamak sanatın öncelikli amacı değildir; estetik ve duygusal deneyim ön plandadır. Zanaatte ise fayda sağlamak temel amaçtır. Sanatın motivasyonu içsel ilham, estetik kaygılar ve kendini ifade etme arzusundan doğarken, zanaat maddi kazanç, işlevsellik ve üretim odaklıdır. Sanat ürünleri özgün, tek ve benzersiz olma eğilimindedir. Zanaat ürünleri ise genellikle seri üretim ve benzerlik gösterme eğilimindedir. Özetle, sanat estetik ve duygusal ifadeye odaklanırken, zanaat işlevselliğe ve pratik kullanıma odaklanır.

Güzel Sanatların Sınıflandırılması:

Güzel sanatlar, kullanılan araçlara ve ifade yöntemlerine göre genel olarak üç ana kategoriye ayrılır. Bunlar görsel (plastik) sanatlar, işitsel (fonetik) sanatlar ve dramatik (ritmik) sanatlardır. Görsel (plastik) sanatlar, mekânda yer kaplayan, göze hitap eden ve uzamsal boyut taşıyan sanat dallarını kapsar. Resim, heykel, mimari, seramik ve grafik sanatlar bu kategoriye örnek olarak verilebilir. İşitsel (fonetik) sanatlar ise kulağa hitap eden, zaman içinde akan ve zamansal boyut taşıyan sanat dallarıdır. Müzik ve edebiyat bu gruba dahildir. Dramatik (ritmik) sanatlar, hem göze hem de kulağa hitap eder; hareket ve zaman unsurlarını birlikte içerir. Tiyatro, dans, bale, opera ve sinema bu kategori altında sınıflandırılır. Bu sınıflandırma, güzel sanatların farklı disiplinlerini ve ifade araçlarını anlamamıza yardımcı olurken, hepsinin ortak amacının estetik bir deneyim sunmak olduğunu unutmamak önemlidir.

Edebiyatı Diğer Güzel Sanatlardan Ayıran Özellik: Dilin Gücü

Edebiyatın temel malzemesi dildir. Dilin soyut ve geniş anlam ifade etme potansiyeli sayesinde edebiyat, insan duygularını, düşüncelerini, hayallerini ve tecrübelerini en kapsamlı şekilde aktarabilen sanat dalıdır. Dilin sembolik ve çağrışımsal gücü, edebiyata özgün bir derinlik kazandırır ve onu diğer sanat dallarından ayırır.

Edebi ve Öğretici Metinlerin Karşılaştırılması:

Edebi metinler ve öğretici metinler, yazılı anlatımın iki farklı türünü temsil eder. Temel amaçları açısından

bakıldığında, edebi metinlerin amacı estetik duygu uyandırmak, hissettirmek ve okuyucuya yorum katma alanı bırakmaktır. Öğretici metinler ise bilgi vermek, öğretmek, açıklamak ve kanıta dayalı olmak üzerine kuruludur. Dilin kullanımı da bu iki türde farklılık gösterir. Edebi metinlerde dil sanatsal, mecazlı, yan anlamlı ve duygusal yoğunluklu bir şekilde kullanılırken, öğretici metinlerde dil daha göndergesel, gerçek anlamlı, nesnel ve açık bir yapıya sahiptir. Anlatım özellikleri açısından, edebi metinler öznel, yoruma açık, imgesel ve kişisel bir bakış açısını yansıtır. Öğretici metinler ise nesnel, kesin, kanıtlanabilir ve evrensel geçerliliğe sahip bir anlatım sunar. Sonuç olarak, edebi metinler sanatsal ve estetik bir deneyim hedeflerken, öğretici metinler bilgi aktarımını ve öğretmeyi amaçlar.

Edebiyatın İlişkili Olduğu Bilim Dalları: İnsan ve Toplumun Yansıması

Edebiyat, insanı ve toplumu merkezine alması nedeniyle çeşitli bilim dallarıyla yakın ilişki içindedir.

Edebiyatın başlıca ilişki içinde olduğu bilim dalları şunlardır:

- Tarih: Edebi eserler, yazıldıkları dönemin tarihsel ve sosyal koşullarını yansıtır. Tarih bilimi de edebiyatı o dönemin şartlarında anlamak için önemli bir zemin oluşturur.
- Coğrafya: Mekân, edebi eserlerde önemli bir unsurdur. Coğrafya bilimi, eserlerdeki mekân tasvirlerini, çevresel faktörleri ve bunların insan üzerindeki etkilerini anlamamıza yardımcı olur.
- Felsefe: Edebiyat, insan varoluşu, evren, değer yargıları gibi felsefi soruları sıklıkla ele alır. Felsefe, edebi metinlerdeki düşünce sistemlerini ve farklı bakış açılarını anlamada yol gösterir.
- Psikoloji: İnsan ruhunu, duygularını ve davranışlarını inceleyen psikoloji bilimi, edebi karakterlerin iç dünyalarını, motivasyonlarını, ruhsal durumlarını ve davranış nedenlerini anlamak için önemlidir.
- Sosyoloji: Toplum yapısını, sosyal ilişkileri, toplumsal olayları ve kültürel normları inceleyen sosyoloji bilimi, edebi eserlerdeki toplumsal temaları, insan-toplum ilişkisini ve sosyal değişimleri analiz etmede kullanılır.
- Antropoloji: İnsan kültürlerini, farklı toplulukların yaşam biçimlerini ve kültürel çeşitliliği inceleyen antropoloji bilimi, farklı kültürlerle ait edebi eserleri anlamak, yorumlamak ve kültürel bağlamlarına yerleştirmek için gereklidir.